

Den nye anordning om kirkegårde og dens æstetiske problemer

Foredrag ved Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde i Randers 18. juni 1958.

Provst J. Exner.

(Tallene i parentes henviser til anordningens paragraf og stykke).

Den gamle anordning om kirkegårde af 10. december 1927 blev som bekendt afløst af en ny den 20. april 1953. Denne spænder over mange og forskelligartede æstetiske problemer, hvoraf de vigtigste er følgende:

1. Kirkegårdens sømmelighedstilstand i overensstemmelse med stedets karakter (1—12,1—15,1).
2. Kirkebygningen (2,4—15,1—7,2).
3. De øvrige bygninger (1—27,1).
4. Anlæg og udvidelse (8,1—11—13,1).
5. Beplantning (2,4—7,1—4—8,2—15,1—21,2, hække: 7,1).
6. Planering (3,1—13,1).
7. Gravpladser (5,1—5,4—14,1—15,2—21,2, sløjfning: 5,4, fredningstiden: 25).
8. Indhegning (5,2—26,1).
9. Mindesmærker (5,2—21,2—26,2-3).
10. Urnebegravelser (14,3—16 ff).
11. Veje og gange (3,2—3,3—6—13,2—16,3).
12. Brønde (4—10,1).
13. Af-faldspladser (5,5).
14. Ledningsmaster (2,4).
15. Stengærder, mure, hegn (2,1—12,1-2).
16. Indgangsporte og indgangspartier (2,2—12,3-4).
17. Omgivelserne (2,3—2,4—5,5—12,6—27,1).
18. Regulering (3,1—8,2—13,1).
19. Vedtægt (1—16,2—21,1).

Lad mig sige med det samme, at den nye anordning betyder et stort fremskridt i forhold til den gamle, idet den dels indrager mange æstetiske spørgsmål, som ikke var nævnt i den gamle, og dels giver dem en bedre behandling. Jeg skal nævne nogle af fremskridtene:

1.

»Stedets karakter« fremhæves stærkere end i den gamle anordning. Den gamle nævner »Anlæggets karakter« i forbindelse med hegnet omkring kirkegården, som skal være passende til anlæggets karakter, og der siges også, at beplantningen skal

tage hensyn til de stedlige forhold og til den betydning, som beplantningen har for hele kirkegårdens udseende og karakter. I den nye anordning fremhæves dette med karakteren endnu stærkere — og allerede i den første §, hvor det siges: »Det påhviler menighedsrådet, kirkens ejer og dens tilsyn at våge over, at kirkegården med hvad der hører til den, derunder bygninger, holdes i sømmelig stand i overensstemmelse med stedets karakter og under iagttagelse af vedtægtens bestemmelser«. Her melder imidlertid spørgsmålet sig: *Hvad* skal der forstås ved »stedets«, »anlæggets« og »kirkegårdens« karakter (1—12,1—15,1)? Der er her rejst et spørgsmål, som i høj grad trænger til klaring. Jeg ser ikke rettere, end at vi ud fra et kristent synspunkt må slå fast, at »stedet« (kirkegården) må bestemmes ved tre ting: 1) det er en begravelsesplads 2) på indviet jord 3) for den kristne menighed. Selvfølgelig skal *alle* kunne begraves på vore kirkegårde, men det er ganske uomtvisteligt, at vore kirkegårde har fået en kristen indvielse i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, fordi de skal være begravelsespladser for den kristne menighed, som så at sige alle — ca. 97 % i vort folk — hører med til i kraft af den kristne dåb. Dette synspunkt medfører imidlertid konsekvenser, som jeg også skal prøve på at drage til klaring af begreberne:

a. *De gode kristne traditioner, som endnu er levende, bør bevares.* Kisten bør derfor fremdeles placeres på kirkegården i retningen øst-vest med den afdødes hoved »skuende« mod øst. Denne symbolik er som bekendt et udtryk for

det kristne opstandelseshåb. Som solen står op i øst, ville de gamle vente på Kristus, når han kom igen fra øst, og skue frem i håb mod denne dag.

- b. *Kirkegården skal være graven bekendt.* Det er uærligt på en kirkegård at ville søge at skjule dødens virkelighed, og vi må derfor vende os imod den tendens, der bevidst vil søge at skjule graven ved hjælp af beplantning eller andre midler. Døden er hverken lyrik eller romantik, og derfor må der være forskel på en kirkegård og et lystanlæg, som tjener forskellige formål. Hermed er selvfølgelig ikke sagt, at kirkegården skal være dyster. Døden skal vi møde med ro og alvor og håbet om opstandelse — og dette skal såvidt muligt genspejles eller understreges i kirkegårdens anlæg og beplantning. Og ved gravmælerne ikke at forglemme!

- c. *Det er ikke blot enkeltpersoner, der hviler på kirkegården, men en menighed* — et fællesskab. I konsekvens af dette må kirkegården være præget af et helhedssyn, som de enkelte gravsteder naturligt må føje sig ind i.

Jeg er glad for, at den nye anordning udtrykkelig taler om »stedets« karakter, og jeg har prøvet på at give udtrykket en tolkning ud fra en kristen menighedsbevidsthed. Ud fra denne forståelse vil der falde lys over mange af kirkegårdens problemer.

2.

Hvad anlæg af nye kirkegårde eller udvidelse af disse m. v. angår, da stiller Kirkeministeriet her større krav end i den gamle anordnings § 1. I den tilsvarende § 8 i den nye anordning står der således i nyt stk. 2: »Ved indsendelsen af sager angående anlæg af nye kirkegårde, kirkegårdsudvidelser samt ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg, herunder sløjfning af kirkegårdsarealer, skal tillige vedlægges det til bedømmelsen fornødne materiale, herunder planer såvel af den foreliggende tilstand som af projektet,

indeholdende udførlige oplysninger om terrænhøjder, bygninger, mure, hegn, materialer og beplantning. Forinden ministeriet træffer afgørelse i sagen, kan denne forelægges til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst«.

Det ses, at provstiudvalgets beføjelser på dette område er blevet noget indskrænket. Medens beplantningsplanen tidligere kunne godkendes af synet (lovens § 32), skal den nu godkendes af kirkeministeriet. Også ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg skal formentlig godkendes af ministeriet, men det forekommer mig, at der her er en uklarhed tilstede. Er det mon meningen, at *alle* ændringsforslag skal indsendes til Kirkeministeriet? Den pågældende sætning kan fortolkes således, og dette vil i så fald atter betyde en indskrænkning i provstesynets (provstiudvalgets) beføjelser, idet synet, såvidt jeg kan se, tidligere har kunnet approbere de omhandlede ændringer i bestående kirkegårdsanlæg. Helt nyt er det, at ministeriet i sager vedrørende beplantning kan forelægge disse for kunstakademiets udvalg for havekunst, inden man træffer endelig afgørelse i sagen. Jeg anser denne bestemmelse for meget betydningsfuld, idet ministeriet herved tilkendegiver, hvilken betydning det har, at beplantningsspørgsmålene bliver løst på den helt rigtige måde.

I forbindelse med de i 8,2 nævnte ændringsforslag i bestående kirkegårdsanlæg, vil det være rigtigt at gå ind på spørgsmålet om *kirkegårdens regulering*. Tidligere kunne provstiudvalget godkende en reguleringsplan, men hvis en regulering nu falder ind under begrebet »ændring i bestående kirkegårdsanlæg«, og det er meningen, at kirkeministeriet herefter vil have alle ændringsforslag indsendt til godkendelse, er provstiudvalgets beføjelser atter blevet indskrænket. Jeg stiller mig tvivlende overfor, om dette i alle tilfælde vil være et gode — endsige fornødent.

Det er imidlertid givet, at ved en kirke-

gårdsregulering skal der gås frem med den allerstørste forsigtighed og pietet, og dette bliver glædeligvis også stærkt understreget i den nye anordning. Tidligere stod der, at »kirkegården skal planeres og reguleres således, at det enkelte gravsted med tilhørende gang danner en jævn flade« (§ 6), men nu står der, at »kirkegården kan, hvor det tiltrænges, af provstiuvalget forlanges planeret og reguleret« (3,1). Tidligere skulle som sagt reguleringsplanen godkendes af synet (lovens § 32), men denne bestemmelse er ikke medtaget i den nye anordnings § 3. I denne § møder vi den vigtige bestemmelse i stk. 1 b: »Ønskes ældre kirkegårde reguleret, bør der tages vidtgående hensyn til de eksisterende skønhedsværdier, som også uregelmæssighederne kan indebære«. Hvor er jeg glad for, at dette er blevet sagt! Alt for megen skønhed på vore kirkegårde er gået tabt takket være de hårdhændede reguleringer, hvor alt skulle tilpasses efter geometri og matematiske formler.

3.

Om selve *beplantningen* siger den nye anordning en hel del godt, idet man i den nye anordning viser større forståelse for beplantningens æstetiske værdi end i den gamle. Jeg kan således nævne bestemmelsen i § 2, stk. 4: »Kirkebestyrelsen bør våge over, at der ikke ved unødigt stærkt indgribende ændringer af beplantningen på og ved kirkegården sker nogen skade i forhold til den betydning, som kirken og kirkegården har for det omgivende landskabs skønhed«. Ny er også bestemmelsen i § 7,1, at hvis der påtænkes »indgreb i gammel træbestand af større omfang, kræves ministeriets godkendelse indhentet forud«. En sådan bestemmelse er rimelig, når man tænker på, hvilken stor æstetisk betydning en gammel træbestand kan have for kirkegården. Ligeledes kan man glæde sig over stk. 4 i samme § 7, der siger, at »bestående beplantning af skønhedsværdi for helhe-

den må ikke uden kirkegårdsledelsens tilladelse fjernes af gravstedejeren, uanset om denne har udført og bekostet beplantningen«. Den nye anordnings større erkendelse af beplantningens betydning kommer — som tidligere nævnt — også til orde i § 8,2, hvor ministeriet bemærker, at i sager vedrørende beplantning på nye kirkegårde eller udvidelse m. v. af disse, kan ministeriet — forinden det træffer endelig afgørelse i sagen — forelægge den til erklæring hos kunstakademiets udvalg for havekunst. Af alt det, der her er nævnt, fremgår det, at beplantningen skal tage hensyn til de stedlige forhold og til den betydning, som beplantningen har for hele kirkegårdens udseende og karakter. Bestemmelsen om, at »ved plantningen må der tages nøje hensyn til, at kirkebygningen og dens mure ikke derved berøves lys og luft« er fra den gamle anordning kommet med i den nye.

Læplantning var påbudt i den gamle anordning (8,1), men i den nye gøres læplantningen afhængig af, om den er påkrævet (15,1) — en særdeles rimelig forudsætning. På de gamle kirkegårde skal en beplantningsplan godkendes af provstiuvalget (7,2), medens ministeriet formentlig skal godkende beplantningsplanen vedrørende anlæg af nye kirkegårde.

Jeg glæder mig altså over, at den nye anordning lægger mere vægt på beplantningsproblemerne end den gamle og hilser fremskridtene med stor glæde. Men *jeg savner alligevel en hel del:*

Der siges intet om den *harmoni*, der bør tilstræbes *mellem kirkebygningen og beplantningen* — d. v. s. i første række træerne. Der er kun tale om, at plantningen ikke må berøve kirkebygningen og dens mure lys og luft. Netop med henblik på harmonien mellem kirkebygningen og træerne burde der være sagt noget om at borttage eller stevne de på kirkegården stående træer. Ligesåvel som man skal værne om de store skønne træer, der giver kirkegården dens karakteristiske

præg, skal man også værne om kirkebygningen, så den ikke på utilbørlig måde bliver skjult af træernes mangfoldighed.

Det rigtige er altså, at træerne tjener både kirkegården og kirkebygningen, men de må aldrig opkaste sig til herrer, der får lov til at gøre som de vil! Med dette in mente skal man ikke blot være skønsom med hensyn til gammel træbestand »af større omfang« (7,1), men *også* tage hensyn til det enkelte karakteristiske træ eller træer, der har historisk værdi.

Så tales der om »fyldestgørende« læplantning (15,1), men der siges ikke noget om, at det afgørende er *underlæ*, hvad ikke alle ved. De høje, store langstammede træer betyder ikke så meget i denne forbindelse — de kan tværtimod skjule for meget for kirkebygningen. Der er heller ikke skelnet mellem randplantning og læplantning, der jo kan være to vidt forskellige ting. Randplantningen rundt omkring kirkegården kan være af meget stor æstetisk betydning og tjener i første række dette formål. Læplantningen har i første række et praktisk formål. At man så søger at forene disse hensyn, er en anden sag. En randplantning antydes kun i 7,2, hvor der står: »Det bør ved plantning af højt voksende træer udenfor læbælterne iagttages, at der hertil vælges arter, der ikke ved rodnettets egenskaber eller løvets art kan virke ødelæggende eller hæmmende på plantevæksten på de omliggende gravsteder«, og det er jo rigtigt med visse modifikationer. At det også skal være en *æstetisk* tilfredsstillende randplantning, nævnes slet ikke, skønt det jo som sagt er meget vigtigt.

Der er en uklarhed i 7,2, hvor der tales om ny plantning »langs kirkegårdens hegn«. Er det indenfor eller udenfor hegnet? Det bør sædvanligvis ikke være udenfor hegnet, hvorved et smukt stablet dige eller en gammel mur helt eller delvis vil blive skjult.

Om *hækkene* står der kun, at de skal holdes klippede (7,1). Jeg synes, at man

i denne forbindelse godt kunne have peget på det værdifulde ved — idetmindste indenfor samme kvarter på kirkegården — at have samme hække af samme art og samme højde for de forskellige kategoriers vedkommende, men man har muligvis undladt dette af frygt for en kedsommelig eensretning, som heller ikke jeg er en tilhænger af.

Jeg undrer mig noget over, at der ikke i den nye anordning står det mindste om de større *græsarealers* betydning for kirkegårdens helhedspræg og øvrige æstetiske betydning, men dette hænger vist sammen med, at man herhjemme først i den senere tid har fået øjnene op for det grønne græstæppes værdi. I anordningen er der kun tale om at tilså de sløjfede gravsteder med græs (5,1 og 5,4).

Af alt det, jeg har sagt om beplantningen, fremgår det, at der knytter sig problemer til den, der kan være så store og så betydningsfulde, at det er ganske nødvendigt at søge faglig bistand for at få spørgsmålene løst på rette måde. Det har kirkeministeriet nu i den nye anordning erkendt for sit eget vedkommende, når det gælder en beplantningsplan vedrørende anlæg af nye kirkegårde eller en udvidelse m. v. af dem. Men hvorfor må ikke provstiudvalgene have lov til også at søge faglig bistand hos en kyndig havearkitekt eller anlægsgartner, når det gælder spørgsmål vedrørende beplantning eller anlæg, som provstiudvalgene skal udtale sig om og som de har ansvar overfor? Selv om jeg mener om mig selv, at jeg dog har nogen forståelse for kirkegårdens æstetiske problemer, så har jeg dog alligevel gang på gang på mine kirke- og kirkegårdssyn savnet at have en fagmand hos mig, som jeg kunne rådføre mig med. Og jeg ved, at mange af mine kolleger, der tager deres opgave alvorligt, føler som jeg. Forhåbentlig kommer det snart dertil, at provsten ikke blot må tage en bygningskyndig mand med sig på sine synsrejser til kirker og kirkegårde, men også

må have en med, der er fagmand i spørgsmål om beplantning og anlæg.

4.

Det meget vigtige spørgsmål om kirkens og kirkegårdens omgivelser tager den nye anordning op til behandling for første gang, og der siges meget af værdi i denne forbindelse. Jeg vil særlig gøre opmærksom på følgende:

»Kirkegårdsbestyrelsen har pligt til at overvåge, at kirkegårdens nærmeste omgivelser ikke bebygges eller bruges på skæmmende måde, og søge at forhindre dette ved forhandling med rette vedkommende, eventuelt ved indberetning til ministeriet« (2,3). Dette er ganske udmærket! Men — så føjes der til — ligeledes i 2,3: — »Ved frivillige fredninger, således som de allerede er iværksat adskillige steder, bør der som hovedregel søges sikret et areal af vejbredde omkring kirkegården, på hvilket der ikke kan bygges«. Jeg kan ikke nægte, at denne bestemmelse er jeg meget ked af, og den røber megen ukendskab til de c. 4500 frivillige fredninger, som — uden erstatningskrav — er blevet gennemført i vort land siden 1949.

Jeg er særlig ked af udtrykket »hovedregel«, idet man herefter må formene, at når der blot kan fredes en bræmme omkring kirkegården på en vejs bredde, har man som regel opnået en tilfredsstillende fredning, der på tilfredsstillende måde sikrer kirken og kirkegården mod en for nærgående og skæmmende bebyggelse. Men dette er jo ganske galt! Jeg skal indrømme, at hvis der fra gammel tid havde været en vejbredde-fredning omkring alle vore kirkegårde, ville en hel del skæmmende bebyggelse klods op til kirkegårdens hegn have været undgået. Men hvis de nævnte 4—5000 frivillige fredninger som en hovedregel ikke havde opnået mere end sikring af et areal af vejbredde omkring kirkegården, så havde resultatet været overordentlig utilfredsstillende!! Under det fredningsarbejde, der er blevet gen-

nemført, har der slet ikke kunnet gives nogen hovedregel for, hvor meget der skulle søges fredet — det måtte ganske afhænge af forholdene ved de enkelte kirker. Nogle steder kunne man nøjes med at fredes en bræmme omkring kirkegården på 10-50 meters bredde, medens det andre steder var rigtigst at fredes større arealer. Fredningens omfang måtte altså tage hensyn til kirkens placering inde i byen eller i byens udkant eller ude i det åbne landskab. Ud fra de mange erfaringer må jeg derfor hævde som en *hovedregel*, at man kan slet ikke nøjes med en bræmme-fredning på en vejs bredde! Jeg er i sandhed lykkelig over, at fredningsbestemmelsen i den nye anordning ikke var formuleret, dengang fredningsarbejdet skulle gennemføres. Det er ikke til at sige, hvad den så kunne have ødelagt!

Men nu nok om det — jeg må gå over til at nævne mere af det gode, der siges om kirkens og kirkegårdens omgivelser. I 2,4 står der: »Kirkebestyrelsen bør ligeledes våge over, at der ikke ved unødige indgribende ændringer af beplantningen på og ved kirkegården sker nogen skade i forhold til den betydning, som kirken og kirkegården har for *det omgivende landskabs skønhed*. Ledningsmaster o.l. må ikke anbringes på kirkegården eller i dens hegn, ligesom ledninger heller ikke bør føres hen deraf«. 5,5 bestemmer, at »affald må kun henlægges på de dertil bestemte steder, der bør indrettes således, at de ikke skæmmer kirkegården eller dens omgivelser«, og 12,6 indskærper, at man ved anlæg af nye kirkegårde og kirkegårdsudvidelser også må tage omgivelserne i betragtning. Endelig siges der i 27,1, at der må ikke opføres bygninger på kirkegården eller på kirkens grund, før ministeriet kan godkende den situationsplan, der viser den pågældende bygnings beliggenhed i forhold til omgivelserne. Ligeledes bør bygningerne placeres med videst mulig hensyntagen til stedets skønhedsværdier.

5.

Den nye anordning går ind på *en række andre områder af æstetisk betydning*, og som derfor også bør nævnes.

Der er kirkegårdens *hegn*. Hegnets art er ikke nævnt specificeret i 12,1, således som tilfældet var i den gamle anordning § 5: »Som indhegning kan anvendes stengærde, mur, jerntrådshegn med tjørnehæk eller andet lige så holdbart materiale«. Det har altid generet mig, at man tidligere placerede jerntrådshegn med tjørnehæk på linie med stengærder og mure, og at man kunne lade sig nøje med ligeså holdbart materiale«. Nu står der kort og godt i 12,1: »Om kirkegården skal der være et forsvarligt hegn, passende til anlæggets karakter«. I den nye anordning nævnes iøvrigt kun stengærder og mure (2,1), og det er godt. Ny og god er her også bestemmelsen om, at heller ikke *mure* må nedbrydes eller flyttes eller erstattes med andet materiale uden ministeriets samtykke. Tidligere gjaldt denne bestemmelse kun stengærderne. Ligeledes er det nyt, at »når ældre kirkegårde udvides, skal de gamle diger eller hegnsmure sædvanligvis bevares og kun forsynes med de nødvendige gennemgange« (12,2b). Jeg finder denne bestemmelse ganske rimelig både ud fra en æstetisk og en historisk betragtning.

Det gælder fremdeles, at ved udvidelsen af kirkegården bør hegnet i reglen være af samme art som hegnet om den ældre kirkegård (12,2). Medens indhegningen samt *porte* og *låger* tidligere skulle godkendes af synet (lovens § 32), inden arbejdet blev påbegyndt, er det nu ministeriet, der skal meddele godkendelsen (12,4).

Også vedrørende *veje* og *gange* er der nye bestemmelser. Medens køreveje efter den gamle anordning skulle være mindst 4 meter brede, er mindstebredden nu sat til 3 meter. Omvendt bør sidegangenes bredde være mindst 1,80 meter mod tidligere 1,50. Korte sidegange skal være mindst 0,50 meter brede. Som belægning

må ikke anvendes cementbelægning (d. v. s. cementstøbning) (3,2-3). Mellem urnegravsteder må der være gangstier, hvor der afviges fra de nævnte bestemmelser om bredde og udførelse (16,3).

Hvad *gravpladserne* angår, gælder der også her lidt ændrede mål. Størrelsen på en gravplads skulle tidligere normalt være $2,5 \times 1,3$, men nu er målene sat til $2,6 \times 1,2$ (14,1). Noget helt nyt er, at nu nævnes også urnegravstederne, som skal have et areal af mindst $0,5 \text{ m}^2$. Der kan anlægges et fællesgravsted, men der bør beregnes samme plads pr. urne — de nævnte $0,5 \text{ m}^2$ (17,2-3). Som noget helt nyt nævner anordningen, at gravsteder, der sløjfes, også kan tilplantes (5,4). Tidligere var der som bekendt kun tale om at gruse eller tilså dem med græs. Denne tilføjelse bør bemærkes, da den i givne tilfælde vil kunne være af virkelig betydning for kirkegårdens udseende.

Gitterværk omkring gravstederne er stadig tilladt, forsåvidt kirkegårdsbestyrelsen giver sit samtykke dertil, men nyt er det, at gravgitre, der virker skæmmende på kirkegården, kan forlanges fjernet af provstiudvalget (26,1). Dette er en betydningsfuld tilføjelse, der giver provstiudvalget en hårdt tiltrængt ret til at være medbestemmende på et område, hvor store æstetiske forsyndelser har gjort sig gældende.

Ved udvidelser og nyanlæg kan gitre helt forbydes (15,2), og kirkegårdsvedtægten kan fastsætte, at kirken i disse tilfælde overtager såvel plantningen som vedligeholdelsen af hegnene (15,2) — dette er dog ikke noget nyt. En omfattende regulering bør efter min formening kunne sidestilles med begrebet »nyanlæg« af en kirkegård, og i så tilfælde skulle der være mulighed for at kunne fjerne gitrene til fordel for levende indhegning.

Så er der *gravmælerne*. Det gælder stadig, at »mindesmærker, der ved deres størrelse eller form vil virke skæmmende på kirken eller kirkegården, eller hvis indskrif-

ter må anses for upassende, må ikke anbringes og kan forlanges fjernet«. Nyt er det derimod, at hvis også »udstyret« må anses for upassende, kan mindesmærket forlanges fjernet. Det er en fornuftig tilføjelse. Fra den gamle anordning har man bevaret bestemmelsen om, at visse mindesmærker af betydning ikke må fjernes, men anbringes på passende sted (26,3). Jeg ville have været glad ved, om man her havde tilføjet: »og på passende måde«. Det er jo ikke ligegyldigt, om de ligger hulter til bulter, selv om stedet iøvrigt er passende! Jeg tror, at man mange steder vil kunne anbringe gravmælerne smukt ved eller i læhegnet eller randplantningen.

Til kirkegården hører også *bygningerne* med deres problemer af æstetisk art. Den nye anordning siger da også udtrykkelig, at der skal våges over, »at kirkegården, med hvad der hører til den, derunder bygninger, holdes i sømmelig stand i overensstemmelse med stedets karakter« (§ 1). Bygningerne får iøvrigt deres særlige omtale i § 27, og blandt disse nævnes nu også krematorium for første gang — ligesom urnebegravelser og urnehaver. (Med ligbrændingsbevægelsen har altså helt nye æstetiske problemer holdt deres indtog på vore kirkegårde). Anordningen siger udtrykkelig, at »bygningerne bør placeres med videst mulig hensyntagen til stedets skønhedsværdier« — hvilket er en helt ny og meget værdifuld og nødvendig bestemmelse. Det er jo sørgeligt at se, *hvor* mange steder i vort land både ligkapeller og andre huse skæmmer kirkegården, fordi de er placeret ganske uden tanke på stedet og omgivelserne. Der er kirkegårde, hvor det grimme ligkapel tiltrækker sig større opmærksomhed end den skønne kirkebygning! Det er da også med rette, at anordningen som noget helt nyt siger, at »bygninger eller dele deraf, der er opført uden ministeriets tilladelse, kan forlanges fjernet«. Bestemmelsen om, at også *begravelsesredskaberne* skal være

under tag, er ny. Nyt er det også, at *af-faldspladserne* »bør indrettes således, at de ikke skæmmer kirkegården eller dens omgivelser« (5,5).

6.

Som allerede nævnt betegner den nye anordning et glædeligt fremskridt i forhold til den gamle til trods for, at der er ting, som man må kritisere. Og til trods for, at der er *ting, jeg savner i den nye anordning*. Nogle af disse skal nævnes, inden jeg slutter:

Jeg savner en nærmere redegørelse for det *helhedssynspunkt*, der skal bestemme kirkegårdens anlæg og beplantning og være vejledende for løsningen af kirkegårdens øvrige problemer.

»Helheden« er nævnt i 7,4 vedrørende beplantningen — og så ikke mere. Spørgsmålet vedrørende det enkelte gravsted og helheden trænger sig meget på og kræver en klaring. Så er der problemerne omkring *urnebegravelserne*: f. eks. urnebegravelserne i forhold til de øvrige gravsteder, det lille urnegravstedets specielle beplantningsproblemer, gravmælerne på urnekirkegården, urnegravstedets form, osv. osv.

Der burde have været sagt noget om *gravmælernes materiale*, idet mange ganske glemmer, at man kan skabe ganske overordentlig smukke gravmæler også af træ og jern eller andet materiale. Der er i den nye anordning sagt mange gode og nye ting om kirkegårdens *regulering*, men det vigtige hensyn til *traditionen* og de landsdelsprægede kirkegårde er ikke nævnt.

Også om *veje og gange* burde der have været sagt noget mere. Græsgange og fliser kan have deres berettigelse, og deres problemer burde have været nævnt til vejledning, så der ikke går alt for megen »mode« i dem. Så er der vejenes og gangenes forhold til terrænet og terrassernes problemer — alt sammen spørgsmål af virkelig betydning for kirkegårdens skønhed. Selv om vi ikke skal ensrette, er

der eet og andet, man godt kunne have peget på.

Burde ikke også udseendet og placeringen af *brønde* og *affaldskasser* godkendes af provstiudvalget? Og hvad med de grimme *nummerpæle*?

Intet menneskeligt er fuldkomment — heller ikke denne ny anordning om kirkegårde. Men lad os glæde os over den store kærlighed til kirkegården, vi møder her, og det betydningsfulde arbejde, der er nedlagt i anordningen for at hjælpe menighedsrådene til en bedre indsigt i de mange spørgsmål, der angår en bedre kirkegårdskultur.

Og så har vi jo lov til at håbe, at hvad man ikke har fået med i den nye anordning, det kan komme med i den næste!

Svendborg urnelund

Konsulent Magnus Lund

Lørdag den 30. november 1957 indviede provst *Juul Sørensen* en udvidelse af Svendborg urnelund, så dennes areal fordobledes og nu er på godt 5000 m².

Det indkøbte areal til udvidelsen var en af byens gamle købmandshaver med en del dejlige, store træer, deriblandt midt i haven et platantræ, der siges at være landets største, og det afrunder på en naturlig måde Svendborgs hovedkirkegård og løser tillige den vanskelighed, der altid melder sig, når man på en gammel kirkegård ønsker et større samlet areal anlagt som urnelund. Jord havde vi i forvejen nok af. Kremationsprocenten for

Svendborgby var i 1957 45,5, og fra kapellet på hovedkirkegården blev foretaget 171 bisættelser mod 61 begravelser. En sådan udvikling med stadig flere bisættelser og færre kistebegravelser giver mange ledige gravsteder, men det vil alligevel vare mange år, før man får et sammenhængende frigjort areal stort nok til at skabe en urnelund af virkelig format. I Svendborg har man været så heldige at kunne erhverve to haver henholdsvis i 1944 og 1955, der begge stødte op til kirkegården og til hinanden, og nu har man som nævnt en urnelund på godt 5000 m². Den er tidligere omtalt i VK. 17, s. 108-9 og 119.

Også den sidste udvidelse er anlagt efter tegninger af arkitekt *Andreas Jensen*. Store græsflader er dominerende i hele urnelunden, hvor enhver synlig båsopdeling er lykkelig undgået, så gravene dækkes af et sammenhængende græstæppe. Det nye stykke støder op til en af byens gader, men skærmes mod denne af en gravstedsmur opført af røde, håndstrøgne sten med tilbagetrukne fuger. Fremspringende sten i muren markerer de enkelte gravsteder. Mindetavlerne anbringes på muren. Parallelt med denne skelmur er det tanken om et års tid at opføre en 80 cm høj gravstedsmur med gravsteder på begge sider, således at muren tjener til opsætning af mindetavlerne, medens asken gravsættes under grønsværen foran muren. Lodrette riller i muren skal tjene til markering af det enkelte gravsted. Af familiegravsteder vil der yderligere blive en enkelt række langs anlæggets ydergrænser, men ellers optager *fællesplænen* broderparten af den sidste udvidelse, nemlig ca. 1700 m² (til sammenligning tjener, at den kendte fællesplæne på *Bispebjerg* kirkegård er 946 m²).

Det omtalte platantræ hæver sin majestætiske krone på plænen midt, og ude ved en af siderne er rejst et stort og præg-